«Յիշիր Հօրդ, դիցանման Աքիլլէս, տարիքով ինձ Հաւասար ծերունի Հօրդ, որ զառամութեան շէմքի վրայ է գտնւում. Գուցէ Նա էլ այժմ դրացիներից նեղուած է, և մարդ չունի, որ օգնէր իրեն վտանգի մէջ. Սակայն Նա գոնէ քեզնից լուր ստանալով սփոփվում է, և յուսով է տեսնել որդու վերադարձը. Բայց եղո՜կ ինձ թշուառիս. Ամենաքաջ որդիներիս ռազմը տարաւ. Միայն Հեկտորն էր ինձ մնացել, որպէս սփոփիչ, Հեկտոր որ ամենքիս պաշտպանն էր. Բայց աՀա դու Նրան Հանդիպեցար, և մեր երկրի վերամարտիկին սպանեցի՜ր. Ո՜Հ, առ միշտ կորաւ Նա մեզ Համար. Եւ ես աՀա եկել եմ, ամբաւ փրկանք բերելով, որ մարմինը քեզնից թափեմ. Ո՜Հ, ակն ածիր աստուածներից, Աքիլլէս, և գթա՛ ինձ, Հօրդ յիշելո՜վ. Ես առաւե՛լ եմ կարեկցութեան արժանի, քան թէ Նա. Իմ կրած վիշտը դեռ ոչ մի մարդ չէ կրել, զի աՀա Համբուրում եմ որդուս սպանող մարդու ձեռքը՜».

Այս խօսքերից Հօրը տեսնելու մի տրտմագին կարօտ զգաց Աքիլլէս, և և մինչ Պրիամ Նրա ոտքերի տակ թաւալուած լաց էր լինում, ինքն էլ փղձկաց դառնապէս, Պելևսին և Պատրոկլին յիշելով» (եր. 247)

***

Այժմ գանք մեր նկատողութիւններին.

(Շարունակելի) Միաբան

ԱԶԳԱՅԻՆ

ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ

ՃԵՄԱՐԱՆԻ ՄԱՅՐ ԱԹՈՌՈՅ Ս. ԷՋՄԻԱԾՆԻ

1886—87 ուս. ամի

1886-ի Սեպտեմբերի 14-ին՝ Խաչվերացի տօնի օրը՝ Հրամանաւ Նորին Սրբութեան Գեր. Տ. Մկրտիչ Արքեպիսկոպոսը, զկնի Ս. Պատարագի, միաբանական ուխտի Հետ ի միասին կատարեց ճեմարանի բացման Հանդէսը և ի լուր ամենեցուն Գեր. Տ. Արիստակէս եպիսկոպոսը կարդաց Վեհ. Հայրապետի սրբատառ Կոնդակը, որով ես վերակացվում էի ճեմարանիս տեսչութեան պաշտօնին:

Ստանձնելով պաշտօնս ես աճապարեցի վերաքննութիւնները վերջացնել և Սեպտեմբերի 22-ին սկսեցի դասերը, որոնք կանոնաւորուեցան միայն Հոկտեմբերի 6-ից, երբ ժողովուեցան բոլոր ուսուցիչները։

Ստորին դասարանների և երրորդ լսարանի փակման պատճառով անցեալ տարի ճեմարանը ունեցաւ միայն Գ. Դ. Ե. և Զ. գպրոցական դասարանները և Ա. և Բ. լսարանները, որոնց մէջ աշակերտները զետեղուած էին հետևեալ թւով.

Գ. դասարանի մէջ.	—	21
Դ. » »	—	23
Ե. » »	—	18
Զ. » »	—	14
Ա. Լսարանի »	—	12
Բ. » »	—	7
Ընդ. ամենը		95

ՑՈՒՑԱԿ ԱՇԱԿԵՐՏԱՑ ԸՍՏ ՏԵՂԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

I ՌՈՒՍԱՍՏԱՆ

Ա. Բեսսարաբիայի վիճակ.

Քիշնև.	1
Նոր-Նախիջևան	1
Նիավիթա գիւղ	1
Օրբազար (Արմեանսկ)	1
Ղարասուբազար	1
Օդեսսա.	1
	6

Բ. Աստրախանի վիճակ

Ղարաջալիլ գիւղ.	1
Նոր-Արմաւիր »	1
	2

Գ. Վրաստանի և Իմերէթի վիճակ

Տփխիս.	2
Վարդաբլուր գիւղ.	1
Դուռնուկ »	1
Դիլիջան	1
Ախալցխա	5
Գանձակ	1
Սղնախ.	1
Դուշեթ.	1
	13

Դ. Արցախու վիճակ.

Շուշի.	1
Նորշէն գիւղ.	1
Մարաղայ »	1
Նիժ »	1
Վարդաշէն »	2
	6

Ե. Շամախու վիճակ.

Խաչմաղ գիւղ.	1
Գիլք »	1
	2

Զ. Եչմանի վիճակ.

Երևան. . . .	5
Ղամարլու գիւղ . .	1
Էրտաւիին » . .	1
Փալար » . .	1
Ալէքսանդրապօլ . .	2
Մեծ Ղարաքիլիսա » .	1
Հին-Նախիջևան . .	2
Ագուլիս գիւղ . .	2
Ցղնա » . .	2
Բռնակոթ » . .	2
Գորիս » . .	1
Խաչաթաղ » . .	1
Վաղարշապատ գիւղ .	9
Օշական » .	1
Աշտարակ » .	1
Ալիբէգլու » .	1
Ազիզաղալա » .	1
Մարգարա » .	1
Իգդիր » .	5
Ագիաման » .	2
Նորաշէն » .	1
Բազարչուղ » .	1
Ղազանչիար » .	1
Դամլու » .	1
Գիւլափլու » .	1
Կարս. . . .	5
	52

II ՏԱՃԿԱՍՏԱՆ.

Ա. Տաճկա-Հայաստան.

Մուշ	1
Վան	1
Մանկասար գիւղ. .	1
	3

Բ. Անապոլիս.

Պիլիճիկ. . . .	1
Աֆիոն-Գարահիսար. .	1
Քեօթայ . . .	1
Նիկոմիդիա. . .	1
	4

Գ. Եւրոպական Տաճկաստան.

Կ. Պոլիս. . . .	3
Գաբրանէլ . . .	1
	4

III. Պարսկաստան.

Դաւրէժ. . . .	2
	2

IV. Ռումանիա.

Ֆոքշան. . . .	1
	1
Ընդ. ամենը	95

Դպրոցական չորս դասարանների դասերը կարգաւորուեցան դպրոցների համար նոր հաստատուած և բոլոր դպրանոցներին մի հրահանգութիւն տուած ծրագրոյն մի փոփոխութեամբ միայն, որ Գ. դասարանի Բուսաբանութեան փոխարէն նշանաւորուեցաւ աւանդել Հայաստանի Աշխարհագրութիւն, որովհետև այդ առարկան առաջի տարին աւանդուած չէր, և սահմանեալ դասերից դուրս շաբաթական 3 դաս նշանակուեցան Զ. դասարանում Տիեզերագրութիւնից և Բնախօսութիւնից

նոյն պատճառով։ Լսարանների դասացուցակը կազմուեցաւ հետեւեալ կերպով·

Ա. ԼՍԱՐԱՆ.

Ներածութիւն Սուրբ Գրոց	3 դաս
Ընդհանուր եկեղեցական պատմութիւն. . .	2 »
Արդի մատենագրութիւն Հայոց	2 »
Տրամաբանութիւն եւ բարոյական Փիլիսոփայութիւն	5 »
Ընդհանուր մատենագրութիւն	2 »
Ռուսաց մատենագրութիւն.	2 »
Ֆրանսերէն.	2 »
Գերմաներէն	3 »
	21 »

Բացի այս դասերից շաբաթական 2 դաս նշանակուեցաւ Բընախօսութիւնից, որովհետեւ այդ առարկան Ա. Լսարանի ուսանողները դպրոցական դասընթացքի մէջ չէին անցել։

Բ. ԼՍԱՐԱՆ.

Ներածութիւն Սուրբ Գրոց	3 դաս
Ընդհանուր եկեղեցական պատմութիւն. . .	3 »
Եկեղեցական մատենագրութիւն Հայոց. . .	3 »
Հոգեբանութիւն, Մանկավարժութիւն եւ բարոյական Փիլիսոփայութիւն.	7 »
Ընդհանուր մատենագրութիւն	2 »
Ռուսաց մատենագրութիւն. . . .	2 »
Ֆրանսերէն.	2 »
Գերմաներէն.	3 »
	25 »

ԱՌԱՐԿԱՆԵՐԸ ՈՒՍՈՒՑՉԱՑ ՄԷՋ ԲԱԺԱՆՈՒԵՑԱՆ ՀԵՏԵՒԵԱԼ ԿԵՐՊՈՎ.

1. Գեր. Տ. Արիստակէս եպիս.
Ներածութիւն Ս. Գրոց
Գ. դասարան — 3 դաս
Դ. » — 3 »
6 »

2. Արժ. Եղիա Վարդապետ.
Ներածութիւն Ս. Գրոց
Ե. դասարան — 5 դաս
Զ. » — 4 »
9 »

3. Գ. Ս. Մանդինեան
Մանկավարժական առարկաներ
Զ. դասարան — 4 դաս
Ա. Լսարան — 5 »
Բ. » — 7 »
16 »

4. Գ. Կ. Կոստանեան.
ա. Եկեղեցական Պատմ. Հայոց
Գ. դասարան — 2 դաս
Դ. » — 2 »
բ. Եկեղ. մատենագր. Հայոց
Բ. Լսարան — 3 դաս
գ. Տեսութիւն մատենագր.
Դ. դասարան — 2 դաս
դ. Պատմ. մատենագր. Հայոց
Ե. դասարան — 3 դաս
Զ. » — 3 »
Ա. Լսարան — 2 »
17 »

5. Գ. Ս. Պալասանեան
ա. Պատմութիւն Հայոց
Գ. դասարան — 2 դաս
Զ. » — 2 »
Ե. » — 2 »
բ. Ֆրանսերէն լեզու
Գ. դասարան — 4 դաս
Ե. » — 3 »
Զ. » — 3 »
Ա. լսարան — 2 »
Բ. » — 2 »
20 »

6. Գ. Փ. Վարդանեան
ա. Ընդհանուր պատմութիւն
Գ. դասարան — 2 դաս
Դ. » — 2 »
Ե. » — 2 »
Զ. » — 3 »
բ. Պատմութիւն Ռուսաց
Ե. դասարան — 2 »
Զ. » — 2 »
գ. Աշխարհագր. Ռուսաստանի
Դ. դասարան — 2 »
դ. Ընդհանուր մատենագրութիւն
Ա. լսարան — 2 »
Բ. Լսարան — 2 »
ե. Մատենագրութիւն Ռուսաց
Ա. լսարան — 2 դաս
Բ. » — 2 »
23 »

7. Գ. Ն. Խուրոյեան
ա. Ռուսաց լեզու
Գ. դասարան — 4 դաս
Դ. » — 4 »
Ե. » — 4 »
Զ. » — 4 »
8. բ. Գերմաներէն լեզու
Ա. լսարան — 3 դաս
Բ. » — 3 »
22 »

8. Գ. Մ. Պալեան
Հայոց լեզու
Գ. դասարան — 4 դաս
Դ. » — 4 »
Ե. » — 3 »
Զ. » — 3 »
14 »

9. Գ. Ս. Տէր Գաբրիէլեան
ա. Ներածութիւն Ս. Գրոց
Ա. լսարան — 3 դաս
Բ. » — 3 »
բ. Ընդ. եկեղ. պատմութիւն
Ա. լսարան — 2 դաս
Բ. » — 3 «
11 »

10 Գ. Կ. Տէր Մկրտչեան
Մաթեմատիք. առարկաներ
Գ. դասարան — 4 դաս
Դ. » — 3 »
Ե. » — 6 »
Զ. » — 2 »
15 »

11 Գ. Գ. Տ. Բարդուղիմէոսեան
Ընդհ. աշխարհագրութիւն
Գ. դասարան — 4 դաս
4 «

12. Պ. Մ. Ագնաուուրեան
Զայնաբերդ-ին
Գ. դասարան — 5 դաս
5 »

13 Պ. Մ. Խաչատրեան
Հայասպանէ Աշխարհաբերդ-ին
Գ. դասարան — 2 դաս
2 »

14. Պ. Ռ. Ռուբինեան
Տաճկէրէն լեզու-
Տաճկահպատակք — 6 դաս
6 »

15. Ա. Նահապետեան
ա. Բնախօսա-ին
Դ. դասարան — 2 դաս
Զ. » — 1 »
Ա. լսարան — 2 »
բ. Տիեզերագիտա-ին
Զ. դասարան — 2 դաս
7 »

Ընդ ամենը շաբաթական դասերի թիւն է 177։

Տարուայ ընթացքում՝ բոլոր ուսուցիչները պարապել են, կանոնաւոր յաճախելով իւրեանց դասին և՝ եթէ բացակայել են՝ միշտ օրինաւոր պատճառներով է եղել. ահա և ցուցակը։

Ուսուցիչներ.	Ունեցել են դասերի թիւը.	Ներկայ եղել են դասերի թիւը.	Անարդարացի բացակայել են դասերի թիւը.	Ընդ ամենը դասերի թիւը.
1. Գեր. Տ. Արիստակէս եպիսկոպոս	160	44	»	116
2. Արժ. Եղիա վարդապետ	230	3	»	227
3. Պ. Ս. Մանդինեան	375	5	»	370
4. » Կ. Կոստանեան	442	12	»	430
5. » Ա. Պարսամեան	518	3	»	515
6. » Փ. Վարդանեան	543	32	»	511
7. » Ն. Խոսրովեան	566	46	»	520
8. » Մ. Պալեան	369	»	»	369
9. Ս. Տ. Գաբրիէլեան	257	11	»	246
10. » Գ. Տ. Մկրտչեան	395	7	»	388
11. » Մ. Ագնաուուրեան	135	»	4	139
12. » Մ. Խաչատրեան	53	»	2	55
13. » Գ. Տ. Բարգուզիմէոսեան	106	8	»	98
14. » Գ. Ռուբինեան	152	2	»	150
15. » Ա. Նահապետեան	140	»	24	164
Գումար	4441	173	30	4298

Ուրեմն 4441 դասից պարապ են մնացել 143 դաս, որ մօտաւորապէս 100-ին $3\frac{1}{5}$ % է կազմում։

Մայիսին կատարուեցան հարցաքննութիւնները հետեւեալ ձեւով։

Երկու լսարանները և վեցերորդ դասարանը հարցաքննուեցան բոլոր առարկաներից, իսկ միւս դասարանները—կրօնական գիտութիւններից և այն առարկաներից միայն, որոնց դասընթացքը աւարտել էին. նաև լեզուներից՝ գրաւոր։

Ահա ցուցակ հարցաքննութեանց հետեւանքի.

Բ. լս.—	փոխադր. 5,	մնացին. 2,	դուրս եկան— »	գումար 7
Ա. լս.—	« 7	» 4	» » 1	» 12
Զ. դ.—	» 10	» 4	» » »	» 14
Ե. դ.—	» 8	» 5	» » 5	» 18
Դ. դ.—	» 16	» 6	» » 1	» 23
Գ. դ.—	» 7	» 8	» » 6	» 21
Ընդ. ամենը	» 53	» 29	» » 13	» 95

Ուրեմն փոխադրուել են 55,8% մնացել են 30,5% և դուրս են գնացել 13,7%։

Այս ցուցակից երևում է, որ ամենաթոյլ դասարանը երրորդն է եղած։ Սորա պատճառը այն է, որ ստորին դասարանների փակուելու պատճառով ոչ պակաս թուով թոյլ աշակերտներ, որոնք հիւանդութեան պատճառով յետ էին մնացել իւրեանց ընկերներից և պէտք է մնային դասարանում, հարկէ ստիպեալ փոխադրուեցան երրորդ դասարան, ուր բնական էր, որ չկարողացան յառաջադիմութիւն ցոյց տալ։

Հարցաքննութեանց՝ Վեհափառ Հայրապետի կողմից նշանակուած էին քննիչ Գեր. Մամբրէ եպիսկոպոսը և բարեշն. Յուսիկ վարդապետը։ Բացի սոցանից Ս. Աթոռոյս միաբան Հայրերից շատերը ներկայ եղան այլ և այլ առարկաների քննութեանց։

Նորին Սրբութիւնը բարեհաճեցաւ բաղդաւորել իւր այցելութեամբ Բ. լսարանի Հայոց եկեղեցական մատենագրութեան և Ա. լսարանի Ս. Գրոց ներածութեան հարցաքննութիւնները։

Եկեղեցական տօներից երեքը՝ Ս. Ա. Թադէոսի և Բարդուղիմէոսի, Ս. Վարդանանց և Ս. Հօրն մերոյ Գրիգորի Լուսաւորչի տօները հանդիսաւոր կերպով տօնուեցան։ Այս հան-

գէներին Բ. լսարանի ուսանողներ՝ Գալէմքարեան Յովհաննէսը, Տէր Միքայէլեան Արշակը և Տէր Մկրտչեան Կարապետը բերանացի ատենախօսութիւն արին, իսկ Ա. լսարանի ուսանողներ՝ Եազուբեան Բագարատը, Հովուեան Պօղոսը և Տէր Գրիգորեան Անտօնը—գրաւոր։ Նոյն հանդէսներին ոտանաւոր գրեցին՝ Հովուեանը (երկու անգամ), Եազուբեանը և Ե. դասարանի աշակերտ Թաշճեան Արշակը (երկու անգամ)։ Առաջին հանդիսին մի ոտանաւոր կարդաց նաև ձեմարանիս ուսուցիչ պ. Մ. Խաչատրեանը։

Դեռ 1883ից, երբ փակուեցաւ Ծառանգաւորաց դպրոցը Մայր Եկեղեցւոյ դպրութեան գործը յանձնուեցաւ ձեմարանիս աշակերտեալներին, որոնք հերթով վարել են այդ պաշտօնը. նոյն կարգը անխախտան մնաց և այս տարի։

Բացի տարանից ձեմարանի սաներին միաբանական կեանքին աւելի մօտեցնելու մտքով, հաճութեամբ Նորին Սրբութեան, տարուայ սկզբից ձեմարանի խոհանոցը փակուեցաւ և բոլոր աշակերտեալները ճաշի և ընթրիքի սեղանակից եղան միաբանութեանը՝ նոցա ընդհանուր սեղանատան մէջ։

Այս փոփոխութեան պատճառով դասերի ժամացուցակի մէջ հետևեալ փոփոխութիւնը եղաւ. առաւօտեան ժամը 8 ից մինչև 11 ժ. 5 ր. օրական երեք դաս էր աւանդվում. այնուհետև ճաշում էին և $1\frac{1}{2}$ ժ. սկսվում էր չորրորդ դասը, յետոյ հինգերորդը, որ վերջանում էր $3\frac{1}{2}$ ժամին։

Դասերից յետոյ հերթակալները լուր օրերը գնում էին եկեղեցի. ժամը 5ին ընթրիք էին անում, ժամը 7ից մինչև 9 սերտողութիւն և $9\frac{1}{2}$ին ննջում էին։ Առաւօտները վեր էին կենում $5\frac{1}{2}$ին և մինչև դասերի սկսուիլը թէյից յետոյ մի ժամ սերտողութեան միջոց ունէին։

Օրուայ ժամերի այս կարգը մի անյարմարութիւն ունէր միայն. այն է՝ որ երեկոյեան սերտողութիւնները փոխանակ ընթրիքից առաջ ընկնելու, վերջն էին ընկնում և այդ պատճառով ուշ էին գնում ննջելու. ապա թէ ոչ այս կարգաւորութիւնը շատ յարմարութիւններ ունեցաւ։

Ներքին կարգապահութեան գործը կանոնաւորելու դիտաւորութեամբ տպագրուեցան ընդհանուր կանոններ աշակերտելոց համար և բաժանուեցան նոցա։

Կարգապահութեան համար ունեցայ ինձ օգնական բարեշնորհ Վահան վարդապետին և չորս վերակացուներ մեր ուսումնաւարտ սաներից՝ պ. պ. Գ. Տէր Բարդուղիմէոսեան, Մ. Աղնաւուրեան, Մ. Հախնազարեան և Ա. Ալէքսանեան։

Տարուայ ընթացքում աշակերտելոց կողմից բոլոր զանցառութիւնները ընտանեկան կերպով վերջացնելու ջանքերս ապարդիւն չանցան և հարկը չստիպեց ուսումնական խորհրդի քննութեան նիւթ անելու և ոչ մի դէպք։

Ճեմարանի մնտեսական հոգսերը յանձնուած էին շնորհունակ Կիւրեղ սարկաւագին, իսկ քարտուղարութիւնը՝ պ. Մ. Խաչատրեանին։

Հիւանդանոցը կառավարումէր պ. բժիշկ Մ. Զարգարեանը։ Ամբողջ տարուայ ընթացքում բոլոր հիւանդացող աշակերտեալները բարեբաղդաբար առողջացան։

Տէսուչ ճեմարանի Ա. ՆԱՀԱՊԵՏԵԱՆ։

1887 ամի
27 Սեպտեմբերի
Ս. Էջմիածին։